

На хуторі

Степан Васильченко

Заходила ніч.

Німіє степ і тьмариться.

Поспішаючи, кудись ховаються останні шуми й гуки довгої літньої днини. Не погасло ще на заході, як кров, червоне зарево, а вже над ним у темряві далекого неба зажеврила, немов жарина в попелі, вечірня зоря. А місяць, що перше висів серед ясного неба сірою, малопомітною плямою, під темним крилом ночі зразу ожив і засвітився білим чарівним огнем.

Ринуло з неба ціле море тихого світла, все на землі потопляючи. Над степом промайнув легенькою тінню незрячий сон.

Ніч зайшла.

Маленькою хмаринкою темніє над глибоким яром закинутий у степу хутірець.

Синіють у промінні хатки. У яр потяглися довгі тіні.

Тихо в хуторі, мов у скам'янілому царстві із давньої казки.

Серпи, коси, вози, збруя — все трупом лежить коло хат, немов ті цяцьки, що перед сном порозкидали малі діти. По дворах манячать стіжки свіжої пашні, мало не поруч з хатами тягнуться ниви з блискучою стернею.

На нивах, як те військо побите, темніють не зношені снопи, стелються довгими рядами не загребені покоси і, збившись стеблинами в густу лаву, подекуди стоять самотою клапті недокошеної пшениці.

А над усім густо стелеться дух свіжого степового сіна.

Розкошами, красою віє над степом...

У яру тихо й сумно. Світить над ним місяць. Вздовж його розтягнулися довгою стрічкою кучеряві верби. З-під верб одірвались і попливли проти місяця понад зрошеною травою марища — тіні. Запирскало щось... Воли. За волами виринула й стала в яру волохата постать.

На голові у неї наверхене жмутом якесь ганчір'я, довга свита підперезана білою ганчіркою, на ногах великі мужичі чоботи, а в руках — батіг. З купи ганчірок визирав мармурове дівоче личко з дуже великими пречудними очима. Дівчина притулилася плечем до стовбура верби й закинула голову проти місяця. Очі у неї склепилися, руки опустились, як у сонної. Стоїть і осміхається.

Затремтіло зразу сонне повітря, і зграї срібних звуків, плутаючись і виграваючи, полетіли яром і далеко кругом заснували степ.

Потім із моря звуків вирізалися дзвінки, мов із срібла виковані, слова пісні:

Яром, яром, пшениченька ланом,

Горою овес.

Не по правді, молодий козаче,

Зо мною живеш...

Слова всі до одного оддалися голосною луною: ні одне не сховалося. Дівчина замовкла і схилила голову. Стало знов тихо. Тільки десь далеко, тремтячи в повітрі, завмирили останні одголоси пісні.

Верби стоять — не стелються. Проз їх віти де-не-де визирають далекі зорі.

Дівчина звела великі очі й довго вдивлялася ними в сріблясту далечінь. Здіймала руки, щось шепотіла сама собі, кивала гірко головою.

Знову зворухнулось повітря, і срібні звуки розбудили степ.

Дівчина заплющила очі, марить і співає.

І ввижається бідній дівчині в старих лахміттях, що не наймичка вона, не сирота... Вона дочка-одиниця багатого батька. У неї шовком шиті сорочки, дорогії килими, дукачі срібні... Та не милі їй вони, бо не хоче її любити козак молодий. А той козак — такий хлопець, яких уже немає тепер: він у пишному вбранні, що сяє, як сонце. Під ним грає кінь вороний, а в того коня горять на ногах золоті підкови, срібні виблискують стремена. Сидить козак на коні перед нею, хороший і вільний, як вітер степовий, а вона стоїть перед ним засмучена та стиха докоряє йому, що не по правді він з нею живе...

Тужить, розливається голос дівчини, і лунає-розлягається по сонному степу живе оповідання про дівчину та зрадливого козака.

"Ой вистели, дівчино,— дає глузливую козак дівчині пораду,— ой вистели килимами двір, щоб не скаляв мій кінь вороний золотих підків,— тоді буду до тебе ходити".

"Ой посади, дівчино, край воріт вербу, тоді буду до тебе заходити".

Та не одурити козакові дівчини! Почула вона серцем гірку правду, і тихим безнадійним смутком забриніли останні слова пісні:

Я й садила, я вже й поливала,-

Не приймається.

Брешеш, брешеш, молодий козаче,-

Ти цураєшся.

* * *

Стоїть дівчина, схилившись до верби головою, сльози витирає рукавом драної свитини. Стоїть з жалощами в серці, засмучена й обмарена чарівними малюнками давно минулого, давно забутого, вільного й шумливого життя її рідного краю.

А в тихому хуторі зчинилося диво: од сну просипалися люди, виходили з хат здивовані й слухали пісню, що живою силою вривалася з яру на хутір.

Прочинились двері чиєїсь хати, і, зчепивши руки на грудях, стояла на порозі біла постать чи дівчини, чи молодиці. Місяць світить на білу постать і на хату.

А на краю хутора, од степу, спочивав у сінях своєї хати старий дід. І мариться крізь сон дідові, що в сінях над ним бринить струна. Дідові сон сниться, а струна все бринить та й бринить і його будить. І дід прокинувся.

В прочинені двері б'є синім промінням місяць, а по сінях лунає пісня, аж лящить. Вийшов дід із сіней, схилився на тин та й слухає.

На хуторі тихо та лунко. Все кругом спить, тільки в яру хтось не хоче коритися

снові й крає сонне повітря своїм молодим могутнім голосом.

Тужить та в'ється в яру дівочий спів, і не помічає дід, як в'ється він сам услід тому співу: то схилиться, то розігнеться, то візьметься за груди рукою.

Чудне щось діється з дідом: йому стало здаватися, немов хтось у жменю взяв його старе серце й став його помаленьку чавити, а дідові стає чогось так жаль-жаль.

На моріжку коло тину сидить уже цілий гурток хуторян; біліють сорочки, видніються кудлаті голови, босі ноги, тихим блиском сяють заспані очі.

Всі вони здаються при місяці фігурами, вимурованими з білого каменю.

Всередині між ними сидить парубок з чорними великими очима й тихо і поважно щось розкажує. Білі фігури посхилялися до його, слухають.

Його мова одбивається в тихому хуторі буркотанням маленького струмочка. Парубок розкажує про чудну дівчину, що недавно привезено сюди з далеких хуторів до хазяїна за наймичку. Вона дика, боязка й чудна. Вінки собі з квіток сплітає, квітчається й так ходить у роботі цілий день. Збирає коло себе дітей та все розкажує дивні якісь казки або свої сни. А як стане співати, то зразу своїм голосом душу проймає.

До гурту підпливають мовчазні тіні, сідають на моріжок і мовчки слухають.

Потім тихо й поважно, не перебиваючи один одного, стали довго вони розмовляти. Стали згадувати давніх своїх співців і всіх незвичайних людей, що колись жили між ними. Часом гарячими хвилями з новою силою долітала з яру пісня, вривалася в груди людей, і вони стихали. Потім, переждавши, говорили далі.

Споминали вони якогось чабана Ілька, що своїми піснями приворожив до себе молоду пані. Ох, і що то ж за сила була в тому голосі! Вийде, було, на могилу, гукне пісню — і весь степ скрасить нею. Люди, бувало, кидали роботу та виходили слухати Ілька із хутора аж у степ. Щирий і правдивий був чоловік Ілько. Підмовляла молода пані їхати його з собою кудись, та не поволів Ілько життя панові розоряти, а поволів іти кудись у Чорноморію. Та як пішов, як пішов, та й досі чутки нема...

В яру залунав новий ниючий і пекучий спів. Дівча співало про себе, що їй горе на світі. Вона сирота, а люди недобрі, і нема до кого їй прихилитися; скаржилася комусь, що не зазнала вона на світі розкошів, що марно проходять літа її по наймах у важкій роботі...

А люди на хуторі все слухають і згадують усе інших своїх співців.

І були вони, всі ті таланти рідного люду, ті найулюблені діти свого смутного краю, як і цеє вбоге й забите дівча,— люди з найбідніших бідні, з найтемніших темні, були наймитами у чужих людей і пасинками в долі.